

Latina și importanța ei pentru realizarea unei exprimări literare

THEODOR HRISTEA
Facultatea de Litere
Universitatea din București

„Vom face pentru limba latină în țară la noi
tot ce ne este cu putință” (M. EMINESCU).

I. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

1. De multă vreme, sunt stăpânit de convingerea că un vorbitor insuficient familiarizat cu vocabularul esențial și cu structura gramaticală a limbii latine este, într-o măsură mai mică sau mai mare, un om insuficient de cultivat din punct de vedere strict lingvistic. Așa cum *cultura generală* este de neconceput fără componenta ei *lingvistică*, la fel și aceasta din urmă este de neimaginat fără cunoștințe măcar elementare de limbă latină. Deși următoarea afirmație va părea, probabil, și mai șocantă, mă grăbesc să adaug că, în ceea ce mă privește, nu-mi pot reprimă un sentiment de sincer și profund regret constatând greșeli de exprimare izvorâte din insuficienta cunoaștere a latinei chiar la unii lingviști și filologi, precum și la profesorii de limba română aparținând cu precădere generațiilor mai tinere. Într-o situație similară se mai află diverși *cercetători științifici*, unii *medici*, *juristi*, *ingineri*, *istorici*, *economiști*, *matematicieni*, *informaticieni*, *oameni de teatru și de litere*, la care se adaugă un număr apreciabil de înalți *funcționari publici*, de *oameni politici* (adeseori prestigioși), de *gazetari* și *alți publiciști* (nu întotdeauna dintre cei mai obscuri), precum și de *reprezentanți ai Radioului și ai Televiziunii*, adică ai instituțiilor care au cel mai puternic impact asupra marelui public. Starea aceasta de lucruri se explică destul de ușor și nu cred că e cazul să ascundem ori să negăm adevăruri de ordinul evidenței.

2. După părerea mea, totul se desfășoară pe fondul unui proces mai larg de îngrijorătoare *deculturalizare*, aproape imposibil de frânat în momentul de față. Într-o oarecare măsură, acest dureros proces trebuie pus pe seama calității mai mult decât discutabile a învățământului nostru preuniversitar, susceptibil de multe obiecții, printre care, personal, nu mă sfiesc să includ și *regretabila subestimare a filologiei clasice*, în general, și a latinei, în special.

Îmi aduc bine aminte că, după reforma învățământului din 1948, mi-a fost dat să aud de nenumărate ori că latina nu mai prezintă aproape nici o importanță, întrucât constituie, de multă vreme, ceea ce ne-am obișnuit să numim o *limbă moartă*. Din cauza acestei concepții, care stăpânește încă mințile celor mai mulți români, din cauza modului nu prea atrăgător și prea puțin pragmatic în care a fost întotdeauna predată, precum și din cauza structurii ei gramaticale realmente complicate, latina a fost, mai întâi, scoasă din rândul disciplinelor considerate, altădată, importante, iar apoi a fost definitiv marginalizată în cadrul sistemului nostru de învățământ preuniversitar. Următoarea

lovitură a primit-o această disciplină după ce s-a admis ca ea să fie predată chiar de către profesorii de limba și literatura română, dintre care mulți erau absolvenți ai secției „fără frecvență” ori ai fostelor și faimoaselor institute pedagogice din Capitală și din mai multe orașe provinciale. Încăpută adeseori pe mâna unor oameni fără suficiente cunoștințe de specialitate și lipsiți de experiența necesară în predarea acestei limbi dificile, latina și-a pierdut aproape orice prestigiu atât în ochii elevilor, cât și ai întregului corp profesoral. Reducerea drastică a numărului de locuri rezervate filologiei clasice în facultățile de limbi străine, desființarea liceelor clasice și alte măsuri pe care nu le mai amintesc au contribuit și ele la transformarea latinei într-o adevărată „cenușăreasă” a învățământului românesc.

3. Cei care au „decapitat”-o (în calitatea lor de factori decizionali) au pierdut din vedere ori n-au înțeles niciodată că o limbă ca latina nu trebuie judecată, în primul rând și, eventual, exclusiv ca mijloc de comunicare verbală. Asemenea elinei (sau limbii grecești vechi), latina este, înainte de orice, purtătoarea unei strălucite culturi clasice, din care culturile moderne s-au inspirat, adeseori, iar, uneori, s-au și hrănit în mod copios. Și mai important mi se pare faptul că din latină descind cel puțin zece idiomuri europene, dintre care unele se vorbesc și pe alte continente, fiind considerate nu numai limbi de cultură și de civilizație avansată, ci și mijloace de comunicare internațională. Istoria și structura idiomurilor romanice și, implicit, istoria și structura limbii noastre nu pot fi studiate cu succes și nici comparate între ele fără o raportare directă și, adeseori, obligatorie la sursa comună din care provin.

Cineva ar putea să obiecteze că acestea sunt lucruri care îi privesc numai pe specialiști și că nu există, totuși, motive suficiente de întemeiate pentru a încărca planurile de învățământ cu studierea unei limbi dispărute. Replica specialiștilor (adică a filologilor clasici, a romaniștilor și nu, în ultimul rând, a româniștilor) nu poate întârzia și nici nu poate fi decât una singură: de latină au nevoie nu numai *lingviștii* și *filologii* noștri, ci și *istoricii* (îndeosebi *medievaliștii*), apoi *arheologii*, *teologii*, *medicii*, *farmaciștii*, *juriștii*, *filozofii*, *economiștii* și (într-o măsură mai mică sau mai mare) aproape toate categoriile socioprofesionale, care nu se pot dispensa de termenii vehiculați în domeniul lor de activitate.

4. În mod evident și aproape sistematic se pierde din vedere faptul că cei mai mulți dintre termenii tehnico-științifici moderni au rădăcini vechi grecești și latinești, care trebuie bine cunoscute, pentru ca denumirile în a căror structură intră aceste rădăcini să fie corect întrebuințate. Cum termenii la care fac referire au, de cele mai multe ori, statut de *elemente lexicale internaționale*, e clar că ei trebuie cunoscuți și din punct de vedere etimologic, pentru a nu fi deformați, impropriu utilizați sau confunțați cu unele cuvinte din fondul vechi al limbii ori chiar cu neologisme foarte familiare vorbitorilor. Strâns legat de cele spuse acum, aș dori să adaug că, cel puțin în materie de vocabular, majoritatea erorilor de exprimare comise de către vorbitori pot fi puse pe seama insuficienței cunoașterii a limbilor străine, în general, și a celor clasice, în special. Regretatul profesor și academician Alexandru Graur mergea chiar mai departe atunci când afirma că „mai ales la noi”, importanța latinei „este foarte mare și în prezent”, întrucât „cele mai multe greșeli de limbă pe care le fac românii se datorează tocmai necunoașterii limbii latine”¹⁾. Fie și cu unele rezerve firești, cred că putem să subscriem acestei afirmații, care multora li se va părea, probabil, cam exagerată. În sprijinul ei vine însă întregul material factual pe care l-am adunat

îndeosebi din presa scrisă și audiovizuală și din care numai o parte va fi folosită în expunerea care urmează.

II. ACCENTUĂRI GREȘITE ȘI NERECOMANDABILE

1. În cadrul acestui prim capitol voi discuta o serie de cuvinte, expresii și nume proprii latinești greșit accentuate, precum și câteva neologisme românești, care sunt exclusiv ori în primul rând un produs al influenței latine savante. Deplasările de accent se explică prin *analogie* cu alte structuri accentuale mai bine reprezentate în limba actuală, prin binecunoscuta *tendință de regresivitate* a accentului românesc,²⁾ măcar în unele cazuri prin influența altor limbi de cultură și, nu în ultimul rând, prin faptul că cei care întrebuințează cuvinte și expresii latinești nu știu exact cum „sună” ele în limba din care provin. Mai ales în măsura în care această cauză este primordială, problema în discuție devine interesantă și importantă asemenea oricărei chestiuni de cultură lingvistică. Fără a intra în detalii, precizez că, uneori, două sau chiar trei cauze pot provoca o deplasare de accent, însă mai important decât acest lucru mi se pare să subliniez, de fiecare dată, ce este corect sau incorect în raport cu norma ortoepică în vigoare și ce este mai puțin greșit, așadar pur și simplu *nerecomandabil*.

2. Dintre neologismele împrumutate din latină și înregistrate în dicționarele noastre uzuale unele nu mai păstrează accentul latinesc original nici chiar atunci când acesta coincide cu cel din franceză și din italiană. Este cazul lui *antic*, pentru care se poate admite o etimologie multiplă și pe care tot mai mulți vorbitori îl pronunță *antic*, deși în latină există *antiquus*, în franceză *antique* și în italiană *antico*. Faptul că, în cazul de față și în altele, vorbitorii preferă accentuarea paroxitonă celei oxitone ne dă dreptul să considerăm că îndepărtarea de norma ortoepică în vigoare (pentru care vezi DOOM, DEX₂ etc.) este cel mult nerecomandabilă, însă nu și condamnată. Eminescu însuși folosea atât varianta *antic* (în rimă cu *romantic*), cât și forma literară *antic* în funcție de necesitățile versificației.³⁾

Mai puțin complicate mi se par lucrurile în cazul lui *módic* (< lat. *módicus*), care, folosit cu referire la sume și valori bănești, înseamnă „mic, modest, neînsemnat”. Cunosc intelectuali și chiar lingviști care pronunță *modic* sub influența fr. *modique* și care, în felul acesta, îi găsesc abaterii în discuție o justificare de ordin etimologic. În principiu, ea nu poate fi contestată, deși în DOOM, p. 381 se admite numai rostirea *módic*, pe care, personal, o consider mult mai frecventă și, într-un fel oarecare, mai conformă cu sistemul accentual general al limbii române. Din cauză că noi preferăm accentuarea paroxitonă (adică pe silaba penultimă), pe de o parte, iar, pe de altă parte, pentru că foarte multe neologisme au, într-adevăr, etimologie multiplă, s-a ajuns la dublete accentuale de felul lui *anátemă* și *anatémă*, *apéndice* și *apendice*, *calcár* și *cálcar*, *infím* și *infim*, *intím* și *intim* sau *profésor* și *profesor*, acceptate chiar de normele ortoepice în vigoare. Mai ales în DOOM se admit adeseori două accentuări, văzându-se în ele un anumit gen de *variante literare libere*.⁴⁾

3. În următoarele cazuri, pledez, totuși, pentru accentuarea originară latinească,⁵⁾ fără a pierde din vedere că unele dintre neologismele pe care le citez au etimologie multiplă:

ácvilă, nu *acvilă* (cf. lat. *áquila*),
crepúscul, nu *crepuscúl* (cf. lat. *crepúsculum*),
fúctor, nu *factór* (cf. lat. *fáctor-oris*),
fúrie, nu *furie* (cf. lat. *fúria*),
lectică, nu *léctică* (cf. lat. *lectica* < *lectus* („pat”)),
legítim, nu *legítim* (cf. lat. *legítimus*),
marítim, nu *marítim* (cf. lat. *marítimus*),
matúr, nu *mátur* (cf. lat. *matúrus*, it. *matúro*),
minúscul, nu *minuscúl* (cf. lat. *minúsculus*),
oficină, nu *oficină* (cf. lat. *officina*, fr. *officine*),
páuper, nu *paupér* ca în DOOM, s.v. (cf. lat. *páuper, -eris*),
penúrie, dar și *penurie* (cf. lat. *penúria*, dar și fr. *pénurie*),
precaút, nu *precaút* (cf. lat. *praecáutus*),
proláps, nu *prólaps* (cf. lat. *prolápsus*, dar și fr. *prolapsus*),
sevér, nu *séver* (cf. lat. *sevérus* și fr. *sévère*),
subúrbie, nu *suburbie* (cf. lat. *subúrbium, -ii*),⁶⁾
tedéum (scurtare din *Te Déum laudamus*)⁷⁾, nu *tedeúm*,
únic, nu *uníc* (cf. lat. *únicus*),
véctor și *vectór* (singurul admis în DOOM, p. 642, col. 2),
victímă, nu *victimă* (cf. lat. *victima, -ae*),
vúltur, nu *vultúr* (cf. lat. *vúltur, -ris*) și multe altele.

Printre neologismele care ar putea să completeze această listă se numără și subst. *áfin*, în loc de *afin* „rudă”, iar (ca adjectiv), „înruit (genetic sau prin alianță)” < lat. *affinis* „vecin, învecinat”. Ca termen juridic, subst.rom. *afin* înseamnă și „rudă prin alianță”. E de mirare că unii lingviști (de obicei mai tineri) nu cunosc forma corectă a acestui neologism, din moment ce vorbesc despre *limbi áfine* (adică înrudite), cum mi-a fost dată să aud de câteva ori. În același mediu universitar am auzit afirmându-se că adj. *întâi* provine din lat. *antanéus* (în loc de *antáneus*) sau că, în 1971, câțiva români luminați s-au adresat împăratului Leopold al II-lea al Austriei cu faimosul *Supplex Libellus Valachorum* (în loc de *Libéllus*, în care vocala *e* capătă accent, fiindcă urmează după ea o consoană geminată).

4. Tot în lumea lingviștilor și, bineînțeles, a studenților am auzit spunându-se *confér*, în loc de *cónfer* „compară, apropie, pune alături”, care este imperativul singular al verbului *cónfero, -fèrre* „a purta împreună, a compara”. Aici e cel mai potrivit să amintesc și adverbul latinesc *ibidem*, care înseamnă „în același loc” sau „tot acolo” și pe care mulți îl pronunță greșit *ibidem*, deci cu accentul pe primul *i*. În *Dicționar al greșelilor de limbă* (p. 46), Al. Graur ne informează că a văzut scris într-o carte chiar *apud ibidem*, deși prepoziția latinească *apud*, care înseamnă „la”, n-ar trebui să se întrebuițeze, în astfel de cazuri, decât înaintea unui nume propriu de persoană. Într-o

revistă literară descopăr și eu o atestare pentru *apud ibidem* (vezi *Luceafărul*, nr. 1400 din 11-III-1989, p. 1, col. 1), ceea ce mă face să cred că mai există și altele, dar ele nu au fost încă semnalate. Precizez că se poate spune, de pildă, când nu trimiți direct la sursă, apud Densusianu, HLR sau apud Tiktin, DRG etc., dar în nici un caz: *apud DA*, *apud DEX*, *apud DLR*, *apud SCL* ș.a.m.d., cum citim adeseori în unele lucrări de lingvistică. Într-una dintre acestea (cu caracter normativ!) se scrie, în mod sistematic, *apud Îndreptarul*, ceea ce mi se pare cel puțin tot atât de greșit. Într-o altă carte, de data aceasta de psiholingvistică, citesc: „*apud Mots*, 1997, nr. 50”. Deși ar putea părea de prisos, adaug că nu trebuie spus nici *apud* „*Adevărul*” (cum se scrie în „*TIMPUL*”, nr. 1(363) din 6-12-1998, p. 5, col. 2).

Revenind la problemele de ortoepie, mai semnez rostirile greșite *miscellanéa* (în loc de *miscellánea* „scrieri cu conținut variat”) și *ad-interím* în loc de *ad-ínterim* „provizoriu, interimar”. Acum câțiva ani (mai precis în seara zilei de 17 aprilie 1995) am auzit rostindu-se chiar la TVR₁, când se transmiteau ultimele știri: „însărcinat cu afaceri *ad interím* al Siriei la București”. Tot la TVR₁ am auzit-o pe o fostă prezentatoare de știri rostind *sui-generis* (influențată fiind, probabil, de subst. *généric*). Aceeași greșită accentuare a putut fi auzită și la radio în ziua de 4 ian. 1993 (cu ocazia știrilor transmise la ora 7,15).

Un alt cuvânt latinesc greșit accentuat este *ángelus* „rugăciune catolică în cinstea Bunei-Vestiri”. Deși atât în DOOM, cât și în DEX₂ (s.v.) acest dublet etimologic al lui *ínger* poartă accentul pe prima silabă, în DN₃ și în NDN (p. 94) el este înregistrat sub forma *angélus* (deci cu accent paroxiton). Greșeala apare corectată în MDN (p. 60, col. 2).

5. Când e vorba de expresii latinești devenite internaționale, există un motiv în plus să păstrăm accentul original. Astfel, deși pronunțăm *catédră* (urmând accentuarea din limba greacă), este obligatoriu să rostim *ex cáthedra*, nu *ex catédra*, cum se aude frecvent chiar în mediul nostru universitar. A vorbi *ex cáthedra* înseamnă „a vorbi pe un ton doctoral, care nu admite replică, deci cu autoritate”. Greșit accentuat este și al doilea element al expresiei *eiusdem farínae*, care înseamnă „din aceeași făină”, deci la fel de rău”. În latină se accentua *farína* (cuvânt care, moștenit în română, a devenit *făină*), așa că nu există nici un motiv să pronunțăm *eiusdem fárinae*, deplasând accentul pe silabă antepenultimă. Aici e cazul să notez că se accentuează și *restitúto in íntegrum* (nu *intégrum*), dar n-am auzit încă măcar un parlamentar român rostind în întregime corect această expresie latinească internațională. O singură dată am înregistrat-o chiar sub ciudata formă *restitúto ad íntegrum*, pentru care e greu de găsit o explicație: „Sentimentul imortalității poate fi zdruncinat de o boală fizică sau psihică, dar poate fi de asemenea refăcut până la *restitúto ad íntegrum*”. Sigură este numai atestarea ei la Paul Cortez, *Echivalențe*, București, Editura Eminescu, 1983, p. 96. Citez tot aici și cunoscutul principiu de guvernare enunțat de Niccoló Machiavelli *dívide et ímpera* (adică „împarte sau dezbină și apoi stăpânește”). Utilizate, adeseori, pentru a defini politica Imperiului habsburgic, cele două verbe la modul imperativ sunt accentuate și *dívide et ímpera*, ceea ce este indiscutabil greșit. Tot pe prima silabă cade accentul și la indicativ prezent, persoana întâi (*dívido* și *ímpero*), însă nici acest amănunt nu este cunoscut de către toți cei care folosesc cele două verbe în diverse împrejurări.

6. Câteva observații voi face și în legătură cu accentuarea unor nume proprii latinești, dar nu înainte de a menționa că i-am auzit pe unii lingviști rostind *Anonymus Caransebesiensis* (în loc de *Anonymus Caransebesiensis*), autorul primului dicționar bilingv român-latin, care datează de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul veacului al XVIII-lea. Neologismul *anonim* se accentuează, firește, pe ultima silabă, întrucât a fost împrumutat din franceză (< *anonyme*), însă, când ne referim la autorul necunoscut, dar în mod cert din Banat, al uneia dintre primele noastre lucrări lexicografice, trebuie să păstrăm forma adjectivului latinesc *anonymus* (deci cu accent proparoxiton, asemenea etimonului grecesc mai îndepărtat, care este *anonymos* (format din *an-* „fără” și *onyma* „nume”).

Dintre numele latinești propriu-zise notez aici pe cel al scriitorului și filozofului *Séneca*, rostit din ce în ce mai des *Senéca* (probabil și sub influența – deloc justificată în cazul de față – a pronunțării franțuzești *Sénèque*).

Filologii noștri clasici (cum le spunem tot după franceză)⁸⁾ ne recomandă numai pronunțarea *Séneca*, singura acceptată și în DOOM (p. 686, col. 1). Din păcate, nici din această lucrare și nici din alte surse suficient de autorizate⁹⁾ nu aflăm, spre exemplu, cum ar trebui accentuat numele celebrului gladiator și conducător al răscoalei sclavilor, care a fost *Spártacus*. Urmând accentuarea din latină (pentru care pledează și Al. Graur în *op. cit.*, p. 70), ar trebui să rostim *Spártacus*, dar mă tem că varianta accentuată *Spartácus* este aproape generală și nu prea văd ce s-ar mai putea face pentru eliminarea ei.

7. Definitiv impusă și conformă cu accentuarea care ne convine cel mai mult este și rostirea *Vénéra*, un nume propriu pe care l-am înregistrat chiar în mediul rural. După părerea mea, în titlul cunoscutei poezii eminesciene *Vénere și Madonă* ar trebui restabilită și generalizată în școală accentuarea proparoxitonă (adică *Vénere*). În latină, numele acestei divinități sună *Vénus* (genitiv: *Véneris*) și tot pe prima silabă se accentuează și it. *Vénere*. De nu știu câte ori am auzit, până acum, spunându-se *Venére și Madonă*, dar nu numai de către elevi și studenți, ci chiar de către unele cadre didactice (inclusiv universitare), care ignoră pronunțarea corectă eminesciană. Explicabilă, cred, prin italiană, această accentuare apare chiar în cuprinsul poeziei, nu numai în titlul ei: „*Vénere*, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie”. Mai târziu ea va reveni și într-un memorabil vers din poezia *Împărat și proletar*: „Sfărmați statuia goală a *Vénerei* antice”. Este în aceasta o dovadă în plus că accentuarea *Venére* nu e corectă și nici conformă cu intențiile marelui nostru poet.

8. În unele emisiuni de radio și de televiziune sau în transmisiunile din țară ale unor reporteri, am înregistrat și accentuări de felul lui: *Ga-u-déa-mus*, *Femina*, *Carítas*, *Sanítas*, *Bazílica*, *Humanítas* și altele de acest fel, care sunt prea inculte pentru a zăbovi asupra lor. În orice caz, cei care pun sub semnul întrebării existența unor asemenea pronunțări sunt insistent rugați să urmărească, măcar de acum înainte, felul în care se accentuează o serie de neologisme latino-romanice sau chiar „latinisme” propriu-zise. N-am nici o îndoială că, oricât de târziu, se vor convinge de existența lor și n-ar fi exclus să aibă parte de noi surprize cel puțin tot atât de neplăcute.

III. GREȘELI GRAMATICALE

Unele erori, asupra cărora mă voi opri în continuare, izvorăsc din insuficiența cunoaștere a gramaticii latine așa cum se predă (ori ar trebui să se predea) în școala noastră de cultură generală. În imensa majoritate a cazurilor nu este vorba de chestiuni complicate ori controversate, care, teoretic vorbind, ar putea să-i pună în dificultate chiar și pe cei inițiați în subtilitățile gramaticale ale acestei limbi. Câteva exemple spicuite, ca de obicei, din presă arată că ne aflăm în fața unor erori elementare, care puteau fi evitate prin simpla consultare a unui dicționar bilingv, a unei gramatici de specialitate ori chiar a unui manual școlar dintre cele uzuale. Neputând aduce în discuție întregul material de care dispun, o selecție a faptelor se impune și în acest capitol chiar dintru început.

1. Cu mulți ani în urmă, mi-a atras atenția un articol publicat într-un important cotidian și intitulat: *Nihil sine Deo, nihil sine Rex* (cu acest ultim substantiv în cazul nominativ).¹⁰⁾ *Rex* aparține însă declinării a III-a imparisilabice, iar *sine* este o prepoziție care se construiește cu ablativul. Din aceste motive trebuia scris: „Nihil sine Deo, nihil sine Rege”, la fel cum spunem și *Nihil sine lege* (nu *lex*, fiindcă tipul de flexiune este același). Tot cu ablativul se construiește și prepoziția *cum*, așa că greșesc profund cei care scriu (și ei sunt foarte mulți) *magna cum laudae*, în loc de *laude*. Nominativul acestui substantiv este, în latină, *laus*, genitivul e *laudis*, iar ablativul se termină în *e*, deci *laude*. În mod surprinzător, chiar în DEX₂, se scrie *magna cum laudae* (vezi p. 591, col. 2), iar cel puțin o dată, aceeași greșeală apare în *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Albatros, 1978, p. 109, col. 1.

O singură dată am întâlnit chiar grafia *summa cum laudae*, în care s-a comis aceeași eroare izvorâtă din necunoașterea unei elementare reguli morfologice, dar și din teama de a nu face, cumva, o greșeală constând în scrierea cu *-e*, în loc de *-ae*, deci un anumit gen de grafie hipercorectă.¹¹⁾ Constatând asemenea erori atât în presa noastră cotidiană și periodică, precum și în scrisul altor intelectuali decât obișnuirii gazetari, îți dai seama cât de precare sunt cunoștințele lor de limba latină și cât de mult mai avem de învățat chiar noi, lingviști și filologii, din acest punct de vedere. Măcar în parte, la fel trebuie explicată prezența aceleiași erori la un reputat scriitor și academician, care scrie: „fără licență *magna cum laudae*”¹²⁾

Cu ocazia vizitării unei expoziții din Capitală a fost înregistrată și o altă greșeală constând tot în folosirea cazurilor. De astă dată, mă refer la titlul unui tablou botezat după ureche: „*Quo vadis homine?*” (în loc de *homo*).¹³⁾ Autorul acestei amuzante erori a avut, desigur, în minte celebrul roman al lui Henryk Sienkiewicz: *Quo vadis?* După cum se știe, există aici o frază interogativă devenită celebră (*Quo vadis, Domine?*), care a fost rostită de apostolul Petru la vederea chipului, învăluit într-un nor de lumină, al lui Isus Hristos, întâlnit în drum spre Campania. Cele două substantive (*homo* și *dominus*) nu stau însă pe același plan, întrucât primul se încadrează în declinarea a III-a imparisilabică (*homo, hominis*), iar al doilea aparține declinării a doua. Aceasta înseamnă că vocativul lui *homo* este identic cu nominativul, pe când al lui *dominus* primește desinența *-e*. De aceea trebuia spus: *Quo vadis homo?* (nu *homine*). Este interesant de remarcat că, independent de prof. Lucia Wald (și cu mult înainte de a-mi fi fost comunicată mie) aceeași eroare a fost întâlnită și de profesorul Ștefan Munteanu într-un articol semnat de către un biolog bucureștean și publicat în „Revista Învățământului Superior”. Titlul

articolului este tot *Quo vadis homine?*, iar autorul lui pune în discuție pericolul poluării atmosferice.¹⁴⁾

2. Cât de evidentă este ignoranța celor care se aventurează să se exprime latinește, fără a avea pregătirea necesară, rezultă și din următorul citat, în care se încearcă parafrazarea cunoscutelor cuvinte ale poetului Juvenal, transformate, ulterior, într-o adevărată deviză a educației fizice: „*Mens sana in corpore sano* s-ar putea parafraza cu un motto modern: ***Dentis sanis in corpore sano***.¹⁵⁾ Nevoind să spună *Dinți sănătoși în corp sănătos*, autorul „dictionului” amintit (care, în trecut fie spus, semnează prof.dr.docent) a comis două erori atât de grave, încât cu greu ar putea fi tolerate chiar unui elev începător în studiul limbii latine: *dentis*, în loc de *dentes* (pl.lui *dens*, *-ntis*, subst.masc. imparisilabic, folosit în cazul nominativ) și *sanis*, în loc de *sani* (pl. nominativ al adj. *sanus*, care trebuia acordat în gen, număr și caz cu subst. precedent). În urma precizărilor făcute, rezultă că este corect (dacă nu vrem să ne exprimăm românește): *Dentes sani in corpore sano*.

3. Uneori este încălcată nu numai o regulă gramaticală elementară, ci și topica modelului latin imitat. Ilustrez acest nou tip de dublă greșeală printr-un citat din scrisul unui profesor universitar (de data aceasta numai doctor, nu și docent!), care este, în același timp, și un cunoscut eseist, istoric și critic literar: „Au și poeții, ca și cărțile, soarta lor. ***Habent poetae sua fatum***”.¹⁶⁾ În citatul reprodus nu este greu să recunoaștem parafrazarea unor celebre cuvinte pe care le datorăm poetului și gramaticului Terentianus Maurus: *Habent sua fata libelli* = „Cărțile își au soarta lor”. Vorbele citate, devenite cu timpul un fel de aforism, sunt desprinse dintr-un context mai larg, pe care îl reproduc după MDE₃ și după alte surse: *Pro captu lectoris, habent sua fata libelli* = „Încăpute pe mâna cititorului, cărțile își au soarta lor”.¹⁷⁾ Prin analogie cu *Habent sua fata libelli* se poate spune și *Habent sua fata poetae*, dar numai respectându-se ordinea cuvintelor din originalul latin parafrazat și punându-se subst. *fatum* la plural (adică *fata*), singura formă alături de care poate apărea acordat adjectivul posesiv *sua* (pluralul neutru al lui *suum*). Este interesant de remarcat că pluralul lui *fatum* „soartă, destin, fatalitate” a devenit, în cele din urmă, substantiv feminin (*fata*) căpătând sensul de „zână” și „ursitoare”. Acest plural transformat în substantiv feminin (ca și *facta*, pl. lui *factum*, devenit rom. *faptă*) îl regăsim în structura expresiei invariabile și internaționale ***fata morgana***, care provine din italiană și denumește un anumit tip de miraj frecvent în regiunile călduroase. Falsa apropiere de ordin genetic între *fata* și rom. *fată* (lat. *feta*) este produsul celei mai autentice etimologii populare, cum dovedesc, printre altele, și aceste versuri ale unui foarte talentat și regretat poet: „Mi-a fost drag pe băragane / Să văd fetele morgane”.¹⁸⁾

4. Câteva greșeli de ordin gramatical nu lipsesc nici chiar din textele de lingvistică, ceea ce este nu numai surprinzător, ci și regretabil. Cu mulți ani în urmă, Al. Graur a atras atenția, cel dintâi, asupra faptului că nu e bine să se scrie ***cf.idem***, deoarece verbul *confer* este tranzitiv și cere după el un acuzativ (vezi LLR, nr. 1 din 1985, p. 5). Pronumele *idem*, care înseamnă „același” ar trebui pus, prin urmare, la acuzativ sub forma *eundem*. Și mai grav e faptul că tot în unele lucrări de lingvistică se scrie, în mod aproape sistematic, ***substantiv singularia tantum*** și ***substantiv pluralia tantum*** (cu sensul de „substantiv folosit numai la singular” și, respectiv, la plural). Asemenea exprimări trebuie neapărat evitate, întrucât pluralele latinești *singularia tantum* și *pluralia tantum* nu se folosesc corect decât atunci când se referă la mai multe substantive care prezintă una sau alta

dintre cele două caracteristici gramaticale amintite. Dacă ne referim la un singur substantiv, care cunoaște numai forma de singular ori numai pe cea de plural, este normal să spunem și să scriem *substantiv singulare tantum* și *substantiv plurale tantum*.

5. În dorința lor de a se exprima latinește ori de a ne demonstra cel puțin că nu sunt chiar străini de limba „glorioșilor noștri strămoși”, unii spun și **genus proximus** (în loc de *genul proxim*), care, sub forma greșită amintită, nu mai poate fi asociat cu sintagma *diferență specifică*. În cazul de față, se pierde din vedere ori se ignoră faptul că lat. *genus, -eris* este un substantiv neutru, nu masculin. Prin urmare, și aici adjectivul trebuie să se acorde în gen, număr și caz cu substantivul pe care îl determină. De aceea, latinește ar trebui spus (deși nu prea e cazul) *genus proximum*, nu *proximus* (care poate însoți numai un substantiv de genul masculin). Cf. și *proximum iter in Galliam* „cel mai scurt drum spre Galia” (la GUTU, p. 997, col. 2), unde aceeași formă a adjectivului citat este cerută de genul neutru al subst. *iter, itineris* „drum”.

Un dezacord cel puțin tot atât de flagrant comite și un publicist, care scrie într-o revistă de incontestabil prestigiu: „Astfel, putem înțelege că **homo axiologicum** reprezintă definiția cea mai cuprinzătoare și adâncă a ființei umane”.¹⁹⁾ Trecând peste faptul că *axiologicus* pare un latinism fabricat la noi,²⁰⁾ el ar fi trebuit acordat cu *homo*, care este un substantiv de genul masculin, iar rezultatul ar fi fost *homo axiologicus*.

6. Din păcate, nu mă pot opri aici cu seria greșelilor gramaticale, dintre care unele sunt și mai rizibile decât cele citate până acum. Este, mai întâi cazul expresiei **captatio benevolentia** (în loc de *benevolentiae*), înregistrată în limba vorbită, de câteva ori sub această formă profund incultă. Profesoara Lucia Wald mi-a semnalat o variantă și mai agramată, de data aceasta chiar din presa noastră postrevo-luționară. Referindu-se la o discuție pe care un fost prim-ministru a avut-o cu liderii P.N.L.-A.T., un ziarist scria cu mulți ani în urmă: „Dl. Nicolae Văcăroiu i-a întâmpinat cu un *captazio benevolenze*, spunându-le că va sprijini micii întreprinzători...”²¹⁾ Prezentă în scrisul unui ziarist cu nume nemțesc (Peter Sragher), această variantă pe care eu o consider „hipergermană” nu trebuie, în nici un caz, interpretată ca o simplă „scăpare la corectură”. Cine nu știe latinește și nici n-a văzut această expresie scrisă nu poate s-o folosească în mod corect, mai ales dacă se lasă influențat de sistemul grafic și fonologic al limbii germane (cu *t* redat prin litera *z*, urmată de o vocală). De aceea, în cazul de față, mi se pare mult mai puțin probabilă o influență din partea italienei, unde există, într-adevăr, *benevolenza*, dar lat. *captazio* îi corespunde, în această limbă, *captazione*.

Și mai elementară, într-un fel oarecare, mi se pare o altă greșeală de ordin gramatical, care a dăinuit multă vreme, deși nu mă îndoiesc că ea a fost adeseori observată chiar de către unii elevi. Din numărul deja citat al publicației „FORMULA AS”, aflăm despre o tânără care „urma pianul la Liceul Enescu și cânta la corul **Voces Primavera**” (vezi p. 17, col. 1). Presupun că nu sunt nici primul și nici singurul care se întreabă de ce acest ansamblu de copii n-a fost botezat *Voces primaverae* (adică „Vocile primăverii”), cu al doilea substantiv la genitiv, cum mi se pare mult mai firesc, presupunând că a existat în latină acest compus.

7. În continuare aș vrea să mă opresc, mai pe larg, asupra unei erori care se extinde tot cu concursul atât de „generos” al unei părți din presa noastră actuală. Mă refer la

folosirea adjectivului latinesc *redivivus*, *-a*, *-um* exclusiv sub forma lui de genul masculin indiferent de genul termenului determinat ori al subiectului propoziției exprimat printr-un substantiv comun sau propriu. Un articol publicat cândva în săptămânalul „CONTRAST”, nr. 31 din 1990, p. 8) purta incredibilul titlu: *Redivivus Securitatea?* Ca de obicei, nu intră în discuție conținutul materialelor citate, ci numai forma lor lingvistică, în fața căreia nu putem să rămânem chiar indiferenți. Trecând peste exprimarea jumătate românească și jumătate latinească, trebuie subliniat că ceea ce impresionează și în cazul de față foarte neplăcut este greșita folosire a adjectivului *redivivus*, *-a*, *-um* „înviat”, în a cărui structură nu e greu de recunoscut lat. *vivus* „viu, în viață”. La noi se întrebuintează (ori se poate întrebuinta) în legătură cu o persoană care revine în actualitate după ce a fost aproape sau chiar definitiv uitată. Prin extensiune și tot în sens figurat, *redivivus* poate fi folosit și cu referire la o instituție de felul celei amintite, însă atunci trebuie spus *rediviva*, pentru că *Securitate* este un substantiv de genul feminin. În lucrarea amintită (p. 139), prof. Ștefan Munteanu citează un titlu de articol cel puțin tot atât de ridicol: *Medicina tradițională recidivivus* (vezi „Agenda-Timișoara” din 14 oct. 1994). Voind să atragă atenția asupra reînvierii medicinei tradiționale, autorul respectivului articol a folosit pe *recidivivus* în locul lui *redivivus* și a uitat să acorde participiul-predicat cu subst.feminin *medicină*.

Pentru a nu se crede că exemplele citate sunt cu totul izolate, adaug că și în nr. 26 (130) din 29 iunie – 5 iulie 1992 al săptămânalului „PANORAMIC” mi-a fost dat să citesc chiar pe prima pagină un alt titlu absolut memorabil: *Sara Montiel...redivivus* (în loc de *rediviva*). Fiind vorba de o adevărată revenire în forță a celebrei cântărețe spaniole, elogiile aduse la vârsta de 64 de ani erau, desigur, pe deplin motivate. Titlul articolului frizează însă ridicolul și cred că mi-ar fi imposibil să-l uit. „Mai de mult am văzut scris undeva *Polonia redivivus* (în loc de *rediviva*) și mi s-a părut uimitor”, ne informează Al. Graur în *Capcanele limbii române* (p. 17). Tot aici se citează încă un titlu de revistă care confirmă cele spuse mai sus: *Tropaeum Traiani redivivus* (cu forma de genul masculin în loc de neutrul *redivivum*).

Notez, în treacăt, că și la televizor (pe postul „Antena 1”) am auzit spunându-se, în ziua de 8 martie 1998, orele 15,30: „Lumea lui Caragiale *redivivus*”. E clar că acest adjectiv tinde, într-adevăr, să se încetățenească în limbă sub forma lui masculină, cum credea și Al. Graur, care a atras atenția cel dintâi asupra acestei ridicele greșeli încă din anul 1935. (Vezi *Puțină gramatică*, București, Editura Academiei, vol. I, p. 166). Că molima folosirii invariabile a lui *redivivus* ia proporții îngrijorătoare o dovedește, printre altele, și un articol mai aproape de zilele noastre, intitulat cât se poate de clar: „Vechea gardă *redivivus*” (în „FORMULA AS”, nr. 451 din 12-19-II-2001, p. 17). „Meritul” de a fi pus în circulație o asemenea „inovație” revine în întregime presei de proastă calitate din trecut, continuată, în unele privințe, de cea de astăzi. În mod surprinzător, chiar un cunoscut și apreciat publicist a fost capabil să scrie în „DILEMA” (nr. 11 din 1993, p. 9, col. 1): „Unde te uiți în lume, asta-i lupta acum între mase și elite. Lupta de clasă *redivivus*.”²²⁾

8. Nici expresia *nomina odiosa* nu e corect „analizată” din punct de vedere gramatical, deși sensul ei este, în linii mari, înțeles. De câteva ori am înregistrat exprimări

de felul lui: „Asta e *nomina odiosa*”, „Unii îl consideră *nomina odiosa*”, „Înainte de '89 era și el *nomina odiosa*” ș.a.m.d. Dezacordul e clar și el se explică prin aceea că pentru mulți vorbitori lat. *nomina odiosa* înseamnă „nume odios”, adică „detestabil, care provoacă aversiune” etc. Precum vedem, de astă dată se ignoră faptul că *nomina* este pluralul lui *nomen, nominis* (un substantiv imparisilabic de genul neutru, care, moștenit în română, a devenit *nume*). În chip firesc, adjectivul care funcționează ca determinant al lui *nomina* se acordă cu el în gen și în număr, ceea ce înseamnă că *odiosa* este pluralul lui *odiosum* (forma de singular neutru a lui *odiosus*). Prin forma și sensul lor, *nomina* și *odiosa* nu se pot referi la o singură persoană, indiferent dacă aceasta este de sex masculin sau feminin. Această precizare se impune, întrucât există și „părerea” (complet greșită) că *nomina odiosa* ar trebui să se folosească numai în legătură cu o femeie infamă sau măcar antipatică! Cele două cuvinte înseamnă „nume odioase” și ele au fost întrebuințate, la început, cu referire la locurile care aminteau de cumplitul război troian. Ulterior (și prin extensiune) *nomina odiosa* au căpătat sensul de „orice nume care nu trebuie pomenite, întrucât evocă lucruri neplăcute și provoacă repulsie” (cf. BARBU, p. 98 și BERG, p. 310).

Închei acest capitol cu *Audiatur et alteram partem*, care este o exprimare hibridă și deci greșită, explicabilă prin contaminarea sau încrucișarea a două construcții, ambele corecte. Ele sunt: *Audiatur et altera pars* (= „Să fie ascultată și cealaltă parte”) + *Audi alteram partem* (= „Ascultă și cealaltă parte”). Numai în al doilea caz verbul tranzitiv *audio, -ire* (folosit la imperativ prezent, persoana a II-a sing.) admite după el un complement direct exprimat prin subst. *partem* determinat de adjectivul *alteram* (ambele în cazul acuzativ).

IV. NEOLOGISME DEFORMATE ȘI IMPROPRIU FOLOSITE

1. Un număr și mai mare de greșeli constau în deformarea sau în folosirea improprie a unor neologisme cu origine latinească (imediată sau mai îndepărtată). Deși unele dintre ele au etimologie multiplă, ceea ce înseamnă că ne-au venit și din alte limbi (în primul rând din franceză), le tratez împreună și le enumer în ordine alfabetică, indicând, de fiecare dată, și etimonul latinesc, care justifică forma considerată corectă sau literară a acestor împrumuturi neologice. Lista care urmează (și care este departe de a fi exhaustivă) conține exclusiv neologisme atestate în presă de două sau mai multe ori sub forma lor greșită sau neliterară:

- **antedeluvian** și chiar **antideluvian** (în loc de *antediluvian* < fr. *antédiluvien*, care înseamnă „anterior potopului biblic”, deci „străvechi, preistoric”; cf. lat. *ante* „înainte” și lat. *diluvium* „potop”);
- **asteric** și **asterix** (în loc de *asterisc* < fr. *astérisque* < lat. *asteriscus*, un derivat diminutiv care provine din grec. *asterískos* și care înseamnă „steluță”);
- **convincțiune** (în loc de *convicțiune* „convingere” < fr. *conviction* < lat. *convictio, -onis* „probă, demonstrație”, derivat de la *convincere* „a convinge”);
- **corabora** (în loc de *corobora* < fr. *corroborer* și lat. *corroborare* „a întări, a da forță unei idei sau unui argument”; cf. lat. *cum* „cu” + *robur* „putere, forță”);

• **corijent** și **corijență** (în loc de *corigent* și *corigență*). Primul dintre cele două neologisme provine din lat. *córrigens*, *-éntis*, participiul prezent al verbului *córrigo*, *corrígere* „a îndrepta, a corecta”. De la *corigent* s-a format, în limba română, *corijență* prin substituție de sufix și prin analogie cu *absent/absență*, *prezent/prezență* etc., în care ambele elemente ale perechii constituie împrumuturi în primul rând din franceză, dar și din latină.²³⁾

• **divident** și **devident** (în loc de *dividend* < fr. *dividende* și it. *dividendo* < lat. *dividendus* „care trebuie împărțit” < *dividere* „a împărți”). Rețin aici o singură atestare a primei variante, care este, în același timp, și cea mai frecventă: „Nu poți să scapi de răspunderea individuală sub motiv că ai primit instrucțiuni sau *dividente* de la alții”²³⁾.

• **exudat** (în loc de *exsudat* < fr. *exsudat*, care este extras din *exudation*, iar acesta este lat. *exsudatio*, *-onis*, derivat de la *exsuda*, *-are*: „Bine ar fi să faceți un *exudat faringian* și analiza USH” îi recomandă chiar un medic unei paciente în „FORMULA AS”, nr. 303(10) din 16-23 martie 1999, p. 4, col. 3).

• **femenin** (în loc de *feminin* < fr. *féminin* și lat. *femininus*, un derivat de la *femina* „femeie”). Deformarea adj. neologic *feminin* se produce sub influența subst. *femeie*, continuatorul lat. *familia*;

• **funerarii** (în loc de *funeralii* < fr. *funerailles* < lat. ecleziastic *funeralia*, pl. neutru de la adj. *funeralis* „funebru, de funeralii”). Sub influența lui *funerar* din aceeași familie etimologică, *funeralii* se transformă adesea în *funerarii*: „Fabrici și uzine s-au oprit câteva minute în ziua *funerariilor*” (vezi „ADEVĂRUL”, nr. 2417 din 5 martie 1998, p. 9, col. 1).

• **genoflexiune** (în loc de *genuflexiune* < fr. *génuflexion* < lat. medieval *genuflexio*, *-onis*, compus din *genu* „genunchi” + *flexio* „îndoire”). Varianta *genoflexiune* se explică, măcar în parte, prin reacția de tip hipercorect față de frecvența închidere a lui *o* la *u* (ca în: *avucat*, *cumpanie*, *maiur*, *majur* etc.).

• **inopinant** (în loc de *inopinat* < fr. *inopiné* și lat. *inopinatus* „neașteptat, neprevăzut”). Varianta relativ frecventă *inopinant* se explică prin analogie cu numeroasele adjective și substantive terminate în *-ant*: „Controalele, cum știți, sunt numeroase și *inopinante*” (afirmă o mare sportivă în „ADEVĂRUL”, nr. 2607 din 16 oct. 1998, p. 12, col. 4).

• **inoportuna** (în loc de *importuna* < fr. *importuner*, un derivat de la adj. *importun* „care jenează sau deranjează”, împrumutat, la rândul lui, din lat. *importunus* „greu de abordat” sau „de acces dificil”). Verbul *importuna* este deformat, prin etimologie populară, sub influența adj. *inoportun*.²⁵⁾

• **juristconsult** (în loc de *jurisconsult* < fr. *jurisconsulte* și lat. *jurisconsultus* „priceput în drept”; cf. lat. *jus*, *juris* „drept” și *consultus* „cunoscător, priceput, abil, versat”). Sub influența lui *jurist*, unii scriu și *juristul consult* (în loc de *jurisconsultul*, forma corectă cu articol definit a acestui compus).

• **oprobiu** (în loc de *oprobriu* < lat. *oprobrium* „necinste, rușine, dezonoare”; cf. și fr. *opprobre*, care are aceeași origine). Varianta neliterară *oprobiu* se explică prin simplificarea grupului consonantic *br* și prin fenomenul disimilării consonantice totale constând în suprimarea unuia dintre cele două sunete identice. Pentru o atestare a

variantei neliterare, vezi „COTIDIANUL”, nr. 269(2314) din 26-III-1999, p.2, col.7, unde se vorbește despre minoritatea albaneză „supusă *oprobului* internațional”.

- **paleativ** (în loc de *paliativ* < fr. *palliatif*, explicabil prin lat. medieval *palliativus*; varianta foarte răspândită *paleativ* se explică atât printr-o disimilare vocalică după formula *i-i* > *e-i*, cât și prin hipercorectitudine, constând în reacția față de obișnuita închidere a lui *e* la *i*;

- **percepte** (în loc de *precepte*, pluralul lui *precept* < fr. *précepte*, al cărui etimon este lat. *praeceptum* „învățătură, recomandare, normă, regulă” – supinul transformat în substantiv al verbului *praecipio*, *-ere* „a recomanda, a sfătui, a da lecții, a învăța pe alții” etc.);

- **repercursiune** (în loc de *repercusiune* < fr. *répercussion*, împrumutat, la rândul lui, din lat. *repercussio*, *-ónis*, slab atestat cu sensul de „reflecție a luminii”; varianta incorectă *repercursiune* se explică prin propagarea consoanei *r* sau chiar prin influența mai cunoscutului *curs*):

- **revindicare** (în loc de *revendicare*, infinitivul substantivizat al verbului *revendica* < fr. *revendiquer* sau chiar un reflex în limba română al fr. *revendication*; varianta *revindicare*, explicabilă prin influența lui *vindeca*, este simțită ca incultă);

- **ventrilog** (în loc de *ventriloc* < fr. *ventriloque*, iar acesta din lat. (rar atestat) *ventriloquus* „care vorbește din stomac”). În structura acestui compus recunoaștem două cuvinte latinești care sunt: *venter*, *-ntris* „stomac” și *loquor*, *loqui*, *locutus* (sau *loquutus sum* „a vorbi”. Ventrilocul este, așadar, „persoana care poate rosti unele cuvinte fără a mișca buzele și cu o voce înăbușită, ce pare a veni din abdomen”. Varianta *ventrilog* (înregistrată în DLR și în DEX₂, s.v.) nu poate fi considerată o etimologie populară, cum a fost ea explicată invocându-se confuzia cu acele compuse care au în partea a doua elementul de origine grecească *-log*.²⁶⁾ În mod evident, modificarea formală în discuție este un caz tipic de analogie *lexicală* (sau „lexicologică”, în terminologia mult mai puțin potrivită a lui J. Marouzeau și Maurice Grammont). Și aceasta pentru că transformarea lui *ventriloc* în *ventrilog* n-a fost determinată de un singur „element inductor” (sau provocator de etimologie populară), ci de o întreagă serie paradigmatică sau „grup asociativ”, cum ne-am obișnuit să-i mai spunem după Ferdinand de Saussure.

2. O discuție și mai detaliată merită adjectivul **intrepid** cu numeroasele lui variante, dintre care cea mai cunoscută este *intrepid* (înregistrată numai în DA, tom. II, p. 830, col. 1). Așa cum arată și accentul cuvântului, etimonul imediat al acestui adjectiv este fr. *intrépide*, care înseamnă „îndrăzneț, curajos, cutezător sau temerar”. În franceză *intrépide* este un împrumut din latină, unde *intrépidus* e format cu ajutorul prefixului *in-* de la *trepidus* „care tremură, care este fricos”. Cine știe că a existat în latină acest adjectiv (cu sensul amintit) și știe, de asemenea că *in-* este un prefix negativ va înțelege ușor că derivatul *intrépidus*, format în mod corect, nu poate să însemne decât „care nu tremură, care nu este fricos”. De aceea am fost foarte surprins constatând că într-o lucrare de cultivare a limbii române ni se recomandă să scriem și să pronunțăm *intrepid*, fiindcă acest adjectiv ar proveni din lat. *intrepidus*.²⁷⁾ Or, un asemenea derivat n-a existat în latină și nici n-ar fi putut să existe, din moment ce al doilea *r* al bazei derivative nu se justifică etimologic. Că aceasta este realitatea ne-o dovedesc și celelalte neologisme care aparțin aceleiași familii etimologice. E vorba de *trepida* (în latină *trepido*, *-are*, format tot

de la *trepidus*), apoi *trepidație* și *trepidant*, în a căror structură constatăm, de asemenea, un singur *r* atât în română, cât și în celelalte limbi europene care folosesc neologismele citate.

Revenind la *intrepid*, menționez că în limba vorbită, în presa cotidiană, în diverse publicații periodice sau chiar în unele opere beletristice am întâlnit următoarele variante ale acestui adjectiv: *întrepid* (deja citat și explicabil prin românizarea prefixului *in-*), *intrepid* (în care a avut loc propagarea consoanei *r* spre sfârșitul cuvântului), *intrepid* (în care constatăm atât românizarea prefixului *in-*, cât și propagarea lui *r*) și chiar *întreprind* (cu pluralul *întreprinzi*), rezultat în urma apropierii lui *intrepid* de verbul *a întreprinde* printr-o adevărată etimologie populară. Aceasta a schimbat atât forma, cât și sensul adjectivului în discuție, devenit acum un sinonim al lui *întreprinzător*: „O cerință esențială pentru ridicarea unor generații de cercetători *întreprinzi* și pasionați în munca științifică o constituie stimularea schimbului larg de opinii.”²⁸⁾ Și Al. Graur spune că a auzit forma *întreprind*, iar pentru a o explica invocă tot falsă „legătură etimologică cu *a întreprinde*” (vezi *op. cit.*, p. 41). Nici unii scriitori importanți nu sunt prea lămuriți în ceea ce privește forma și sensul lui *intrepid*, pe care îl scriu și ei când *intrepid*, când *intrepid*, pentru că nu știu exact de unde vine și cum este el format în limba latină.²⁹⁾

3. Deși a fost adeseori criticată și chiar ridiculizată, rostirea *intinerar* (în loc de *itinerar*) n-a dispărut nici ea din scrisul și mai ales din exprimarea orală a multor semidocți. Împrumutat din franceză (*itinéraire*), dar și direct din latină (*itinerarium*), acest neologism are ca rădăcină subst. *iter*, *itineris*, care înseamnă „drum”. Precum vedem, prezența consoanei *n* în silaba inițială (*intinerar*) nu se justifică în nici un fel, dar se explică prin fenomenul anticipării, ca și prin analogie cu neologismele care conțin prefixul *in-*. Aceeași explicație este valabilă și pentru varianta (la fel de incultă) *intinerant*, în loc de *itinerant* < fr. *itinérant*, a cărui rădăcină este, în ultimă analiză, tot lat. *iter*, *itineris* „drum., cale și chiar călătorie”. În urma acestor precizări, e clar că trebuie să spunem și să scriem *expoziție itinerantă* (nu *intinerantă*, cum mi-a fost dat să aud pronunțându-se, nu prea demult, la un post de radio privat). După modelul limbii franceze, vom spune, de asemenea, *ambasador itinerant*, *circ itinerant* și *biblioteca itinerantă*, nepierzând din vedere că în latină a existat și verbul *itinerari* „a călători”.

4. În continuare ar trebui să mă ocup de folosirea improprie a neologismelor de origine latino-romană, însă acestei probleme i-am consacrat un întreg articol, care va apărea în revista „Studii și cercetări lingvistice”. Câteva dintre improprietățile semantice semnalate în acest mic studiu par pur și simplu din domeniul incredibilului. Mă refer, spre exemplu, la folosirea lui *torționar* cu sensul „purtător de torță” sau la întrebuintarea (chiar de către unii lingviști și filologi) a lui *extincție* ca sinonim al lui *extensiune* în sintagma *extincție semantică*. Din ce în ce mai numeroși sunt și cei care văd în neologismul *sumum* un echivalent semantic al banalului *sumă*, cum rezultă din peste 20 de atestări provenite din cele mai variate surse, dar în primul rând din presa noastră scrisă și audiovizuală. Lăsându-se prea ușor influențat de limbajul gazetăresc de proastă calitate, chiar un coleg de breaslă ne învață că „fonemele sunt *un sumum* (sic!) de trăsături distinctive și nondistinctive, îmbinate în mod diferit în fiecare limbă”.³⁰⁾ Ar fi, desigur, păcat să nu amintesc aici și de un fost vicepreședinte al P.N.Ț.C.D., care a putut să afirme că partidul său a revenit la guvernare „după șase secole” (în loc de „șase decenii”). Ziarul

„ADEVĂRUL” n-a pierdut ocazia de a-i acorda cel mai potrivit și binemeritat trofeu pentru această gafă lingvistică antologică.³¹⁾

5. Când e vorba de întrebuițarea unor locuțiuni și expresii tot de origine latină, acestea sunt și mai ușor deformate sau impropriu folosite. Astfel, nu constituie pentru nimeni o noutate grafia și rostirea *status quo* (în loc de *statu quo*) și nici pronunțările *în extremis*, *în extenso*, *în corpore* sau *în vitro* și *în vivo* (cu românizarea, neacceptată de normele ortoepice în vigoare, a prepoziției latinești *in*). Și mai grav mi se pare faptul că mulți vorbitori întrebuițează anumite expresii latinești fără să le cunoască adevăratul lor sens. Mă refer, printre altele, la ultimele două locuțiuni adverbiale citate, care sunt nu numai ușor deformate, ci și întrebuițate atunci când nu trebuie și cum nu trebuie. În termeni strict etimologici *in vitro* înseamnă „în sticlă”, adică „în afara organismului uman” sau – altfel spus – „în condiții de laborator”. Explicabilă prin lat. *vitrum*, *-i* (care înseamnă „sticlă, cristal”), această locuțiune se folosește numai în legătură cu unele procese biochimice sau fiziologice experimentate în mediu artificial. Adeseori se vorbește, spre exemplu, de *fecundație in vitro*, care se opune *fecundației in utero* (adică realizată în interiorul organismului matern). Experiențelor *in vitro* li se opun așa-numitele experiențe *in vivo* (adică „în organismul viu” sau – și mai clar spus – „în interiorul unui organism viu” (animal ori uman). Acum câțiva ani, redactorul unei emisiuni lingvistice televizate, voind, probabil, să ne arate cât este el de cult, spunea că limba ca mijloc de comunicare „trebuie studiată *in vivo*, adică „pe viu”, cum s-ar spune într-un limbaj nu prea științific, însă lipsit, în orice caz, de ifose latiniste și mai ales latinizante. Întrebuițarea „după ureche” a unor expresii străine și, în particular, latinești ar putea constitui singură obiectul unei comunicări dintre cele mai interesante și mai instructive, pentru care am adunat deja un foarte bogat material faptic în special din presa actuală.

V. CONFUZII PARONIMICE

Multe confuzii paronimice au loc, cel mai adesea, tot din cauza precarelor cunoștințe de limbă latină. Astfel, numai cine nu este deloc atent la felul de a vorbi și de a scrie al semenilor noștri n-a observat că radioul, televiziunea și presa scrisă cotidiană se află de câțiva ani într-o adevărată competiție privind greșita întrebuițare a verbului *infesta* (căruia i se atribuie sensul mai vechiului și mai cunoscutului *infecta*). Din presă, în primul rând aflăm că „cimпанzeii *au infestat* omenirea cu SIDA”, că zeci de persoane „consumă carne și pește *infestat*”, că s-au descoperit noi cazuri de vite *infestate* cu sindromul vacii nebune” ș.a.m.d. Verbul *a infesta* provine din fr. *infester*, iar acesta din lat. *infestare*, a cărui bază derivativă este adj. *infestus*, care înseamnă „ostil, dușman sau dușmănos”. În latină, *infesto*, *-are* avea, în primul rând, sensul de „a ataca, a cotropi”. De aceea Dicționarul Academiei îi atribuie lui *infesta* sensul de „a pustii prin năvăliri, incursiuni și acte de brigandaj.” (vezi DA, s.v.). Cât privește fr. *infester*, acesta este considerat un sinonim al lui *ataca*, *năvăli*, *invada*, *devasta*, *pustii* și *hărțui* (toate acestea fiind verbe prin care se denumesc acțiuni săvârșite de dușmanii invadatori). În nici o limbă romanică sau germanică *infesta* nu se întrebuițează cu sensul paronimului *infecta*, iar lucrările normative ale lb. franceze atrag chiar atenția în cazul lui *infester*: „Ne pas

confondre avec *infester*” (vezi ROBERT, s.v. *infester*). Noi însă am început să confundăm nu numai pe *infesta* cu *infecta*, ci și pe *reflua* cu mai cunoscutul *refula*, utilizat, în primul rând în terminologia psihanalitică, unde are sensul de „a respinge din domeniul conștientului în subconștient imagini, dorințe, reprezentări, idei sau tendințe neplăcute care contrazic conștiința morală a individului” (vezi DEX₂, s.v.).

Împrumutat din fr. *refouler*, rom. *refula* se întrebuințează, de asemenea, în tehnică, unde are sensul de „a deplasa ori a împinge înapoi un tren cu ajutorul unei locomotive, apoi a împinge un lichid (utilizându-se o pompă specială), un fluid într-o conductă sau într-un vas ș.a.m.d”. Inima noastră, spre exemplu, poate fi și ea comparată cu o dublă pompă, care aspiră sângele din vene și apoi îl *refulează* (adică îl împinge) în artere de mai multe ori pe minut. Spre deosebire de *refula*, paronimul *reflua* provine din fr. *refluer* și din lat. *refluere*, care înseamnă „a curge înapoi, a-și retrage apele, a se revărsa”. Din aceeași familie etimologică mai fac parte: *flux*, *reflux*, *fluviu*, *fluent*, *confluent*, *influent*, *influență*, *fluid*, *fluiditate* și multe altele, care se reduc la același trunchi îndepărtat, și anume lat. *fluo*, *-ere* „a curge”. În urma acestor precizări, e clar că trebuie să spunem: „Din cauza inundațiilor, apa canalelor *refluează* (nu *refulează*) și tot așa: „Din lipsă de presiune, la etajele superioare apa (caldă sau rece) *refluează* (deci „curge înapoi”), nu *refulează*, cum se spune aproape sistematic la televizor. Nu voi pierde prilejul de a sublinia că și unii medici (nu chiar dintre cei mai iluștri) greșesc atunci când spun și chiar scriu că, din diverse motive, „sucul gastric hiperacid *refulează* din stomac în esofag sau în cavitatea bucală”. Cam aceiași medici sau alții sunt cei care ne recomandă să luăm cina cu minimum patru ore înainte de culcare „pentru a feri esofagul de acțiunea corozivă a sucului acidoptic ce poate *refula* (în loc de *reflua*) când ne întindem la orizontală.”

Tot sistematic sunt confundate sau folosite la întâmplare două adjective împrumutate din franceză și formate de la aceeași bază derivativă. E vorba de *petrolier* și *petrolifer*. Primul este derivat cu sufixul *-ier* și înseamnă „de petrol, referitor la petrol” sau „care ține de petrol”. Spunem, de pildă, *produse petroliere*, *utilaj petrolier*, *embargou petrolier*, *industrie petrolieră* (ca și *carbonieră*, *minieră* etc.). Spre deosebire de *petrolier*, paronimul *petrolifer* este un compus în a cărui structură intră sufixoidul, falsul sufix sau elementul de compunere *-fer*, care nu reprezintă altceva decât verbul latinesc *fero*, *ferre*, *tuli*, *latum* (aici cu sensul de „a purta, a conține în sine”). *Petrolifer* înseamnă, așadar, „purtător de petrol”, „bogat în petrol” sau „care poartă în sine petrol brut”. Acum devine foarte clar de ce *petrolifer* nu poate intra decât în anumite combinații sintagmatice, dintre care citez: *câmp petrolifer* (în franceză *champ pétrolifère*), *teren petrolifer*, *regiune petroliferă*, *bazin petrolifer*, *strat petrolifer* sau *zăcământ petrolifer* (după fr. *gisement pétrolifère*) etc.

VI. STRUCTURI PLEONASTICE

1. O serie de pleonasmе prezente în scrisul și în exprimarea orală a conașionalilor noștri se explică, măcar în parte, tot prin insuficienta stăpânire a limbii latine și, în general, a unor cunoștințe etimologice elementare. Astfel, chiar un lingvist scrie, în două locuri diferite, *vorbire orală*, neștiind, probabil, că rădăcina adjectivului *oral* (de

proveniență franceză) este lat. *os, oris*, care înseamnă „gură”. În mod corect se poate spune *examen oral* (opus celui *scris*) sau – prin opoziție cu *sunet nazal* – se poate vorbi de *sunet oral*, numit astfel, întrucât la articularea lui aerul se scurge numai prin gură. După modelul francezesc *par voie orale* vorbim și noi despre „administrarea *pe cale orală* (sau *bucală*) a unui medicament, dar niciodată nu trebuie spus *pe cale perorală* (cum mi-a fost dat să citesc, cândva, în prospectul care însoțea un medicament românesc). O astfel de greșeală se explică prin încrucișarea celor două locuțiuni sinonime (*per os + pe cale orală*), iar construcția hibridă rezultată constituie un alt pleonasm ridicol, pe care nu-l observă decât cei care știu că prepoziția latinească *per* (moștenită în limba română) a devenit *pe*.

2. În literatura beletristică, în stilul publicistic și de câteva ori în limba vorbită a unor intelectuali am înregistrat de asemenea sintagma *mărinimie sufletească*, în care (tot la o analiză etimologică) descoperim un alt pleonasm din categoria celor pe care, cu mulți ani în urmă, le-am numit *latente* într-un articol special consacrat acestei probleme. Lăsând la o parte faptul că *mărinimia* nu poate fi decât o calitate sufletească, este important de știut, că acest compus parasintetic este un calc după lat. *magnanimitas, -atis* și, eventual, după fr. *magnanimité* (cf. FCLR, vol.I, p.166, unde se înregistrează chiar varianta *marinimie* cu o structură morfemică mai clară în raport cu modelul străin calchiat). În latină, *magnanimitas* era format din adjectivul *magnus, -a* „mare” + subst. *anima* „suflet”, dar și „inimă” + sufixul *-itas, -itatis*. Acestuia îi corespunde, în română, *-itate*, însă el a putut fi redat și prin *-ie*, care are tot o valoare abstractă. Din moment ce în structura lui *mărinimie* recunoaștem rom. *inimă* cu sensul amintit, adăugarea adj. *sufletesc* devine superfluă sau redundantă și în aceasta rezidă natura pleonastică a sintagmei *mărinimie sufletească*. Comițând o eroare similară, un mare prozator român îl lauda pe Emil Gârleanu, care înființase „Societatea Scriitorilor Români” și care era, totodată, directorul Teatrului Național din Craiova, spunând despre el: „Când se va scrie o biografie completă, se va vedea în ce lumină strălucitoare va ședea Gârleanu ca *animator de suflete*.”³²⁾ Precum vedem, se repetă și aici noțiunea de *suflet* exprimată nu numai prin acest cuvânt românesc arhicunoscut, ci și prin rădăcina derivatului *animator* împrumutat din fr. *animateur* (iar acolo din lat. *animator*).

3. Combinând adj. *tânăr* (moștenit din latină) cu subst. *mlădiță* (de origine bulgară și sârbo-croată), un alt mare scriitor român a realizat și el o structură pleonastică în următoarea frază, pe care o citez după DLR (tom. VI, p. 743, col. 1): „Merseră o vreme printre cioate de sălcii vechi, din care mănunchiuri de *mlădiță tânără* răsăriseră.”³³⁾ În vechea slavă, *mladŭ* înseamnă chiar „tânăr”, iar *mlada* este și ea „ramura tânără care crește din trunchiul unui copac ori al unei plante lemnoase”. Aceasta fiind situația, rezultă că, în termeni strict etimologici și mai ales semantici, *mlădiță tânără* este un alt exemplu de structură pleonastică, pe care „ochiul” vorbitorului nelingvist nu o vede întotdeauna ori o sesizează, în chip firesc, cu mare greutate. Acest exemplu, la care aș putea adăuga zeci de alte fapte similare, arată până la evidență că pentru recunoașterea așa-ziselor „pleonasm latente” sunt, adeseori, necesare cunoștințe de etimologie, în general, nu numai de limbă latină și de limbi neolatine. În discuția de față nu ne interesează însă decât acele structuri pleonastice care se explică, în ultimă analiză, prin insuficienta cunoaștere a limbii latine dublată, adeseori, de grabă, neatenție, superficialitate, prețiozitate lingvistică

și lipsă de autocontrol în materie de exprimare. Prima dintre cauzele invocate rămâne, desigur, fundamentală în explicarea tuturor greșelilor semnalate până aici, ca și a celor care urmează. Iată un alt exemplu semnificativ, care provine din revista „SĂNĂTATEA” (nr.4 din aprilie 1984, p. 6, col. 3). Participanților la un concurs de inițiere în estetică și autoînfrumusețare li se fac asigurări că vor învăța, printre altele, cum să-și îngrijească zilnic mâinile și „*să epileze părul de prisos*” (în loc de *să se epileze* sau *depileze*, pur și simplu). Verbul *a epila* provine din fr. *épiler*, a cărui rădăcină este lat. *pilus* „fir de păr”. Când vorbim de *epilare* sau când întrebuițăm sinonimul *depilare* nu e nevoie de complinirea acestor neologisme (sau a verbelor din care ele provin) prin subst. *păr*, continuatorul normal, în limba română, al lat. *pilus*.

4. În continuare citez o listă de alte pleonasmе, pe care spațiul nu-mi permite să le discut mai pe larg:

a aniversa un nr. de ani (pleonasm adeseori criticat, dar fără nici un succes);

a asigura securitatea (în loc de *a garanta securitatea*). Rădăcina lui *asigura* și a lui *securitate* este, în ultimă analiză, aceeași: lat. *securus* „sigur”;

a colaborează împreună (Sensul de bază al prefixului *co-* este cel de „asociere”, așa că adverbul *împreună* este aici de prisos)³⁴;

a conviețui laolaltă (Prefixul *con-* are aceeași valoare și origine ca și *co-*, iar *laolaltă* este un sinonim al lui *împreună*, la fel de inutil ca și acesta);

a coguverna împreună (înregistrat în exprimarea orală a unuia dintre cei mai importanți politicieni români actuali);

a decapita capete (În structura verbului *decapita* < fr. *décapiter* și lat. *decapitare* intră subst. *caput*, pl. *capita* devenite, în română, *cap*, pl. *capete*);

a eradica din rădăcini (Verbul de origine franco-latino-italiană înseamnă chiar „a dezrădăcina”, „a smulge din rădăcini”);

a se interconecta între ele (cu referire la calculatoare; prefixul *inter-* și prepoziția *între* au același sens și aceeași origine: lat. *inter*);

a mulțumi cu gratitudine (Sensul lui *gratitudine*, care înseamnă „recunoștință” este inclus în conținutul semantic al verbului *mulțumi*)³⁵;

a opune un veto (în loc de *a-și exercita dreptul de veto* sau *a uza de dreptul de veto* etc., întrucât lat. *veto* înseamnă chiar „mă opun”);

a resimți puternic (după fr. *ressentir fortement*, considerat pleonasm, întrucât prefixul *re-* are aici valoare intensivă, nu iterativă);

a se sinucide singur (care nu are nevoie de explicații). În mod surprinzător, acest pleonasm i-a scăpat chiar unui mare și regretat prozator contemporan, care nu prea excela, totuși, prin acuratețe stilistică și lingvistică, în general³⁶.

5. Alte structuri pleonastice sunt constituite din combinații de două sau trei cuvinte, în care primul element este întotdeauna un substantiv determinat de un adjectiv sau de un alt substantiv precedat de o prepoziție și cu funcție de atribut. Sensul elementului determinant este, de obicei, exprimat de termenul determinat ori amândouă sunt îndeaproape înrudite din punct de vedere semantic, iar, uneori, descind din același etimon mai apropiat sau mai îndepărtat. Nedispunând de spațiul necesar pentru explicații semantice sau etimologice detaliate, enumer aceste pleonasmе în ordine alfabetică,

precizând că nu toate stau pe același plan sub raportul frecvenței și al importanței lor. Pentru fiecare dintre ele dispun de cel puțin o atestare sau două din aspectul scris al limbii noastre actuale, în care se constată o adevărată avalanșă de pleonasme, cel mai adesea supărătoare.³⁷⁾ Iată numai o parte dintre ele: **alegeri electorale, alegere opțională, averse de ploaie, bestie sălbatică, bicicletă cu două roate, cadavru decedat, diurnă pe zi, doctor docent** (rădăcina ambelor neologisme este lat. *doceo*, *-ere* „a învăța pe alții, a instrui”), **emulația întrecerii, escaladare treptată, evoluție ascendentă** (adevăratei evoluții, care nu poate fi decât ascendentă, i se opune *involuția*), **fani fanatici** (primul nu este decât o trunchiere a celui de al doilea, așa că nu pot fi asociate de această manieră), **florilegiu antologic** (*florilegiu* și *antologie* sunt sinonime), **greutate ponderală** (rădăcina adjectivului este lat. *pondus*, *-eris*, care înseamnă chiar „greutate”), **întrajutorare reciprocă, întrecere emulativă** (*întrecere* și *emulație* sunt sinonime), **jurnal cotidian, manuscris de mână, migrenă la cap, mijloace mass-media** (lat. *media* este pluralul lui *medium* „mijloc”), **muncă laborioasă** (lat. *labor*, *-oris* înseamnă „muncă”), **oprobriu public** (sensul termenului determinat este „dispreț public”), **pasaj de trecere, pedeapsă penală** (rădăcina adjectivului este lat. *poena* „pedeapsă, sancțiune”), **previziunea viitorului, procent la sută** (lat. *centum* = „sută”), **puteri plenipotențiare** (care ar trebui înlocuit cu *puteri depline*, după fr. *pleins pouvoirs*), **restanțe din urmă, salină de sare, sărbătoare festivă, tentativă de încercare** (rădăcina primului substantiv este lat. *tentare*, care înseamnă, printre altele „a încerca”), apoi **ziar cotidian** (după fr. *journal quotidien*) și o recentă achiziție, care este **virilitate bărbătească** (cf. fr. *virilité* ; lat. *virilitas*, *-atis*, derivat de la *virilis*, iar acesta de la *vir*, *virī*, care înseamnă „bărbat”).

Multe dintre aceste pleonasme se întâlnesc în exprimarea unor foarte buni profesioniști, care sunt, adeseori, și intelectuali de indiscutabil prestigiu. Luate împreună cu unele dintre erorile semnalate anterior, ele confirmă justetea părerii lui Alexandru Graur care, cu mulți ani în urmă, nu se sfia să afirme că, din păcate, chiar oamenii culți fac astăzi greșeli „și poate că în vremea din urmă din ce în ce mai multe” (vezi *Capcanele limbii române*, p. 16).

VII. CONSIDERAȚII FINALE

1. În actualele condiții, când se simte tot mai acut nevoia unei campanii susținute de cultivare a limbii literare, cunoștințele de latină sunt nu numai necesare, ci de multe ori chiar indispensabile. În sprijinul acestei concluzii vin numeroasele și variatele greșeli pe care le-am semnalat aici și care nu constituie decât o parte din uriașul material faptic adunat de-a lungul anilor din presa scrisă și audiovizuală, din literatura beletristică, din unele texte științifice (mai ales lingvistice), din stilul juridico-administrativ, precum și din exprimarea orală a unui mare număr de intelectuali aparținând celor mai variate categorii socioprofesionale. Este hotărât lucru că, însușindu-ne măcar noțiunile foarte elementare de limbă latină, vom reuși să ne exprimăm mult mai corect în propria limbă, pe care mulți dintre compatrioții noștri o vorbesc și o scriu cu erori inadmisibile.

2. După părerea mea, două sunt condițiile mai importante care ar trebui îndeplinite pentru a putea corecta și chiar a preveni o bună parte din greșelile generate de insuficienta

cunoaștere a limbii latine. E vorba, mai întâi, de *reconsiderarea actualei noastre atitudini față de această limbă așa-zisă „moartă”*, a cărei importanță mulți nu o înțeleg. În al doilea rând se impune și *o mai atentă adevărată a studiului latinei la trebuințele noastre de ordin științific și cultural*. Schimbând modul de predare a acestei limbi clasice dificile, ea poate deveni mai interesantă, mai atrăgătoare și mai utilă în încercarea de realizare a unei culturi lingvistice, iar, implicit, și de optimizare a procesului de comunicare verbală.

3. Că latina este importantă pentru studiul limbii române, al limbilor romanice și chiar al lingvisticii generale – toate acestea sunt lucruri cunoscute și, foarte probabil, unanim acceptate. Mai greu este de înțeles că, în afară de *lingviști* și de *filologi*, au nevoie de latină multe alte categorii de profesioniști, care nu pot comunica între ei decât recurgând la termenii utilizați în domeniul lor de activitate. Mai ales când aceștia au caracter internațional, ei trebuie folosiți în mod corect, ceea ce nu este întotdeauna posibil fără să li se recunoască rădăcinile grecești sau latinești.

4. Afirmând că latina ar trebui predată de o manieră mai pragmatică și mai atrăgătoare am în vedere actualele gimnazii și licee, nu pe cele *clasice*, care la noi au fost desființate. În eventualitatea că ele ar fi reînființate (măcar în două sau în trei orașe ale țării), acestea ar urma să aibă un program relativ dur, stabilit de către specialiști pentru specialiștii în devenire. Deocamdată, în școala de cultură generală, accentul ar trebui pus pe *vocabular* și pe *frazologie*, nu pe gramatică și pe traduceri, așa cum s-a procedat în trecut și cum se mai procedează chiar în momentul de față. În ceea ce mă privește sunt profund convins că însușirea latinei ne ajută, pe de o parte, să evităm greșeli de exprimare dintre cele mai diverse, iar, pe de altă parte, să înțelegem multe dintre subtilitățile și dificultățile de ordin lexical ale limbii române moderne și contemporane. Un argument în sprijinul acestei vechi și puternice convingeri (pe care mi-am format-o singur după absolvirea unui liceu clasic) găsesc în următoarea afirmație pe care tot Alexandru Graur a făcut-o într-un articol intitulat: *Latina în formația profesorului de limba română* (publicat în LL, nr. 1 din 1977, p. 108):

„O singură oră pe săptămână nu poate fi suficientă pentru însușirea unei limbi și, mai ales, a uneia atât de grele ca latina. De aceea cred că avea întru totul dreptate regretatul academician Constantin Daicoviciu, care propunea ca, în această situație, să se pună accentul pe *vocabular*, nu pe gramatică, făcându-se, pe cât e posibil, legătura între cuvintele românești și originea lor latină”.

În altă parte, același învățat spunea că „profesorii de limbi clasice au căzut în păcatul de a le da elevilor impresia că operele autorilor vechi nu sunt bune decât pentru a exercita pe ele declinările și conjugările.”³⁸⁾ De aceea nu prea este de mirare că în special tinerii au rezerve față de latină și că, finalmente, se îndepărtează de această limbă clasică chiar unii dintre cei care se apropiaseră de ea cu cele mai bune intenții.

5. Dacă sunt bine informat, între timp s-a mai schimbat câte ceva în modul de predare a latinei, dar alte schimbări cu adevărat substanțiale sunt încă de așteptat și bine ar fi ca ele să nu întârzie prea mult. În aceasta văd încă o modalitate, deloc neglijabilă, prin care limba celor care au fost, cândva, „cuceritorii lumii” ar putea să-și redobândească

măcar o parte din prestigiul pe care l-a pierdut și pe care îl merită cu prisosință. Eforturile pe care toți ar trebui să le depunem în acest sens mi se par pe deplin motivate nu numai de uriașa importanță cultural-științifică a acestei limbi, ci și de conștiința, încă vie, a apartenenței noastre la comunitatea lingvistică și spirituală latino-romanică.

NOTE:

¹ Afirmția a fost făcută cu ocazia unui interesant interviu luat în sept. 1982 de către Ileana Mihăilă și publicat mult mai târziu în vol. *Alexandru Graur. Centenarul nașterii. Omagiul foștilor elevi și colaboratori*, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 76.

² Pentru care vezi în special Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice* (vol. II), București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 159-173.

³ Vezi, pentru atestări, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (sub redacția lui Tudor Vianu), București, Editura Academiei, 1968, p. 34.

⁴ Vezi p. VII a „Cuvântului înainte” semnat de Mioara Avram, care este și redactorul responsabil al lucrării.

⁵ Înaintea mea, au făcut-o și alții, dar multe dintre pronunțările pe care le-au respins continuă să se mențină sau chiar să se extindă. Vezi îndeosebi Alexandru Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă*, București, Editura Academiei, p. 22 et passim.

⁶ Probabil că, din cauza frecvenței asemănătoare, sunt admise în DOOM ambele variante: *suburbie* și *subúrbie* (cu varianta de proveniență latină pe locul al doilea). De cele mai multe ori, principala noastră lucrare normativă admite o singură accentuare, dar nu cred că aceasta este întotdeauna și cea mai potrivită. Astfel, lui *paupér* (citat anterior și înregistrat în DOOM, la p. 443), ar trebui să-i preferăm pe *páuper*, cuvânt latinesc recomandat și de Al. Graur în *op.cit.*, p. 58.

⁷ Care înseamnă „pe tine, Doamne, te laudăm”, cum începe un vestit cântec al bisericii catolice.

⁸ Deși ar fi mai corect să-i numim *clasicisți*, pentru a îndepărta orice echivoc.

⁹ Mă refer la cele trei ediții ale *Micului dicționar enciclopedic* și la *Dicționar de pronunțare. Nume proprii străine* de Florența Sădeanu (București, Editura Enciclopedică Română, 1973 și 2000). Din edițiile viitoare ale acestor lucrări și chiar din DOOM (când se va reedita) cititorii ar trebui să mai afle, printre altele, că numele celebrului conducător al galilor răsculați și înfrânți de către Caesar se accentuează *Vercingétorix* (pentru că *o* e scurt), nu *Vercingetórix* (cum l-am auzit pronunțând pe un profesor universitar de istorie).

¹⁰ Vezi „ROMÂNIA LIBERĂ”, nr. 641 din 30-IV-1992, p. 5, col. 3-5.

¹¹ Pentru această greșală, vezi „COTIDIANUL”, nr. 2589 din 16-II-2000, p.6, col.4: „calificativul suprem de *Summa cum Laudae*”. În același cotidian am citit, cândva, că „Remus Azoitei va pleca la New York... ca urmare a concursului câștigat în aprilie 1998 cu *Magna Cum Laudae*” (vezi nr. 71(2116) din 31-VII-1998, p. 14, col. 1). De remarcat și scrierea cu majuscule a tuturor cuvintelor care intră în structura acestei expresii laltinești (inclusiv a prepoziției *cum!*).

¹² Vezi „ROMÂNIA LITERARĂ”, nr. 24 din 16-VI-1977, p. 24, col. 3. Pentru alte atestări, vezi aceeași publicație nr. 5 din 2-II-1984, p. 11, col. 4, apoi „ROMÂNIA LIBERĂ”, nr. 12139 din 11-XI-1983, p. 4, col. 6 și „NAȚIONAL”, nr. 18 din 5-6-VII-1977, p. 3, col. 3.

¹³ Comunicat de prof.univ.dr. Lucia Wald.

¹⁴ Pentru unele detalii și pentru alte latinisme folosite greșit, vezi Ștefan Munteanu, *Cuvânt și cultură*, Timișoara, Editura „Amphora”, 2000, p. 138-139.

¹⁵ Vezi pentru această enormitate, „TRIBUNA ȘCOLII”, nr.93 din 28-IV-1973, p. 14, col. 3.

- ¹⁶ În „ROMÂNIA LITERARĂ”, nr. 21 din 22-V-1986, p. 13, col.1.
- ¹⁷ În afară de MDE₃ (secțiunea „Expresii și locuțiuni”, p.XIII, col.1), vezi BARBU (p. 188).
- ¹⁸ Cât de greșit este înțeleasă și chiar întrebuințată la noi această expresie internațională am arătat pe larg într-un articol publicat în „PRESA NOASTRĂ”, nr. 10-11 din 1979, p. 33-35.
- ¹⁹ Vezi articolul *Critică și axiologie* din „ROMÂNIA LITERARĂ”, nr. 44, an 1977, p. 19, col. 2.
- ²⁰ Nu l-am găsit inserat în nici unul dintre numeroasele dicționare uzuale avute la îndemână, dar s-ar putea să existe în terminologia de specialitate.
- ²¹ Vezi cotidianul „ADEVĂRUL”, nr. 243 (802) din 11-XI-1992 (articolul: *P.N.L.-A.T. la dl. Nicolae Văcăroiu*).
- ²² Este aici încă o dovadă cât se poate de clară că o greșeală pusă în circulație de presă are toate „șansele” de a se răspândi chiar în scrisul oamenilor instruiți și cultivați.
- ²³ Variantele neliterare sunt, adeseori, preferate celor corecte și etimologice sub influența neîndoielnică a verbului *corija* < fr. *corriger* < lat. *corriger*. Citez un singur exemplu din presa literară: „La acest examen aproape toate instituțiile precarei noastre democrații din ultimul an au rămas *corijente*” (se afirmă în „ROMÂNIA LITERARĂ”, nr. 51-52 din 20 dec. 1990, p. 2, col. 4).
- ²⁴ Vezi „CAMPUS” (serie nouă), nr. 1(6) din mai 1993, p. 1, col. 2. Finalul acestei variante se explică prin analogie cu numeroasele neologisme care se termină în *-ent*. Pentru explicarea unei alte variante (care este *devidend*) trebuie să admitem reacția de tip hipercorect față de rostirile cu *i* în loc de *e* (ca în *trin*, *ficior*, *fimeie*, *ginăral*, *inerva* etc.). Fenomenul disimilării vocalice (după formula *i-i > e-i*), ca și al asimilării vocalice (de tip *i-e > e-e*) pot fi, de asemenea, invocate pentru explicarea a două dintre cele trei variante (*devidend* și *devident*).
- ²⁵ Varianta creată prin etimologie populară este atât de frecventă, încât ultimele noastre dicționare (adică DEX₂, NDN și MDN) fac din *inoportuna* o nouă unitate lexicală aflată în raport de sinonimie perfectă cu *importuna*, ceea ce mi se pare greșit. În DOOM nu a fost înregistrat *inoportuna* și cred că s-a procedat foarte bine.
- ²⁶ Pentru această interpretare, vezi Al. Graur, *Capcanele limbii române*, p.42 (capitolul X, intitulat: „Etimologii populare”). Autorul are însă dreptate atunci când consideră varianta *ventrilog* „destul de răspândită”, semnalându-i existența chiar la un intelectual de talia lui D.I. Suchianu (în *Cinematograful, acest necunoscut*, Cluj, 1973, p. 91).
- ²⁷ Vezi N. Mihăescu, *Norme gramaticale și valori stilistice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p.19.
- ²⁸ Citatul provine din „ROMÂNIA LIBERĂ”, nr. 6459 din 22 iulie 1965, p. 5, col. 6. Cf. și „întreprindul comerciant Octav Minar” (în „RAMURI”, nr. 2(68) din 15 febr. 1970, p. 12, col. 1). Pentru varianta *întrepid* (atestabilă mai ales în sintagma *spirit întrepid*), vezi „CONTEMPORANUL”, nr. 15(1222) din 10 aprilie 1970, p. 1, col. 3.
- ²⁹ Pentru o atestare a variantei *intrepid*, vezi, de pildă, Marin Preda, *Viața ca o pradă*, București, Editura „Albatros”, 1977, p. 321.
- ³⁰ Vezi culegerea *Limbile moderne în școală*, București, 1970, p.127.
- ³¹ E vorba, desigur, de „Trofeul Gâgă” (vezi cotidianul citat, nr. 2317 din 1-2 noiembrie 1997, p. 2, col. 3).
- ³² Vezi Liviu Rebreanu, *Jurnal* (vol.I), București, Editura Minerva, 1984, p. 373.
- ³³ Vezi Mihail Sadoveanu, *Opere* (vol.II), București, ESPLA, 1955, p. 199.
- ³⁴ Relativ frecvent, acest pleonasm se întâlnește chiar la Tudor Arghezi (vezi *Scrieri*, vol.25, București, Editura Minerva, 1974, p. 9).
- ³⁵ Unii spun chiar *a mulțumi cu recunoștință*, care este o formulă la fel de pleonastică.
- ³⁶ E vorba din nou de Marin Preda, care în *Delirul* afirmă, la un moment dat, că „Hitler s-a sinucis singur”.

³⁷ Câteva au mai fost semnalate, dar nu au fost și eliminate, din care cauză o nouă intervenție împotriva lor mi se pare absolut necesară. Unele explicații, pe care nu le mai reiau aici, le-am dat în studiul *Inovații lingvistice negative în limba română contemporană*, pentru care vezi volumul colectiv: *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (coordonator: Gabriela Pană Dindelegan), Tipografia Universității din București, 2002, p. 204.

³⁸ Citatul provine din volumul *Probleme de gramatică și stilistică în școala generală și liceu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p. 134.

Abrevieri

- BERG** = I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*. Ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Editura Științifică, 1969.
- DA** = Academia Română. *Dicționarul limbii române*, București, 1913-1948.
- DEX₂** = *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a), București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DLR** = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. București, Editura Academiei, 1965 și urm.
- DN₃** = Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Ediția a III-a. București, Editura Academiei, 1978 și 1984.
- DOOM** = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (Redactor responsabil: Mioara Avram), București, Editura Academiei, 1982 și 1989.
- FCLR** = *Formarea cuvintelor în limba română* (Redactori responsabili: Acad. Al. Graur și Mioara Avram), vol. I (*Compunerea*) de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București, Editura Academiei, 1970.
- GUȚU** = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- LL** = *Limbă și literatură*. Societatea de Științe Filologice din România. București, 1955 și urm.
- LR** = *Limba română*. Institutul de Lingvistică din București. Editura Academiei Române, 1952 și urm.
- MARIAN** = Barbu Marian, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*. Ediție revizuită și completată de Eugen și Paul B. Marian, București, Editura Enciclopedică Română, 1973.
- MDE₃** = *Mic dicționar enciclopedic*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- MDN** = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura SAECULUM I.O., 2000.
- NDN** = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- ROBERT** = *Le nouveau petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Française*, Paris, 1995.
- SCL** = *Studii și cercetări lingvistice*. Institutul de Lingvistică din București, 1950 și urm.

LE LATIN ET SON IMPORTANCE POUR L'ACCOMPLISSEMENT
D'UNE EXPRESSION CORRECTE OU LITTÉRAIRE

(Résumé)

En examinant sous rapport linguistique un segment important de la presse roumaine actuelle et en observant également la langue écrite et parlée de nos intellectuels, l'auteur a enregistré beaucoup de fautes d'expression, qui – à son avis – s'expliquent, principalement, par la méconnaissance du latin. L'importance de cette langue classique est capitale surtout dans le processus d'assimilation correcte des néologismes d'origine latino-romane. Les erreurs dépistées sont classifiées en cinq catégories, à savoir: *fautes d'accentuation, fautes grammaticales, néologismes déformés et improprement utilisés, confusions paronymiques et structures pléonastiques*. La conclusion qui s'impose à la fin de cette recherche est que le latin doit être mieux connu et enseigné d'une façon plus pragmatique et plus attractive suggérée par l'auteur dans les *considérations finales* de son étude.
